

дження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка; Вінницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2010. – 152 с.; іл. 4 с.

57. Годованець Г. В. Романівське весілля. – Вінниця, 2010. – 312 с.
58. Жизнь в оккупации: Винницкая область. 1941 – 1944 гг. / Сост.: В. Ю. Васильев, Р. Ю. Подкур, С. Д. Гальчак, А. Вайнер. – М.: Российская Энциклопедия политических и экономических наук (РОССПЭН). – 2010. – 864 с.
59. Гальчак С. Д. Герої Поділля: Герої Радянського Союзу – уродженці Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей. – К.: Видавничий дім «АДЕФ-Україна», 2010. – 232 с.
60. Гальчак С. Д. Пізнаючи історію малої батьківщини: Діяльність краєзнавців Вінниччини у 2005 – на поч. 2010 рр. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2010. – 148 с.
61. Гальчак С. Д. Визволення Вінниччини від нацистських загарбників (20 грудня 1943 р. – 28 березня 1944 р.): Монографія / 3-є вид.: доповн., переробл. – Вінниця: Консоль, 2010. – 420 с.
62. Волошиновський Й. А. Розмови про кооперацію / Упоряд.: В. В. Подолян, В. П. Рекрут; наук. ред. С. Д. Гальчак. – У 2 т. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2010. – Т. 1. – 544 с.; Т. 2. – 360 с.
63. Завальнюк К. В., Стецюк Т. В. Українська амазонка Олександра Соколовська (отаманша «Маруся»). – Вінниця: ФОП Данилюк В. Г., 2010. – 88 с.
64. Дорош М., Сметанін М. Розгойдані дзвони. – Вінниця: О. Власюк, 2010. – 176 с.
65. Нагребецький А. Н. Насіківка моя, Насіківка. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2010. – 300 с.
66. Вінницькі Мури – як джерело освіти в краї / 2-е вид.; Упоряд., вступ. ст., прим. В. В. Колесник. – Вінниця: ВМГО «Розвиток», 2010. – 154 с.
67. Гальчак С. Д. Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: XIX – поч. XXI ст.: Монографія. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2011. – 788 с.
68. Бабак І. А., Витковский В. Н. Чужбины для подвига нет. Non ce il paese stragniero per l'atto eroico: Документальная повесть. – Винница: ФЛП Горбачук И. П., 2011. – 96 с.
69. Вітковський В. М. Дорога на Ельбрус: Нариси-спогади. – Вінниця: ФОП Данилюк, 2011. – 186 с.
70. Вдовцов М. Л. Зерно з татових черевиків. – Вінниця: ТОВ «Консоль», 2011. – 288 с.
71. Яцентюк Ю. В. Екомережі Вінницької області. – Вінниця: ПП «ТД Едельвейс і К», 2011. – 128 с.
72. Нагребецький А. Н., Юніцька Н. М. Наш Деревчин. – Вінниця: ПП Балюк І. М., 2011. – 492 с.
73. Нагребецький А. Н. Шаргород – еврейское местечко. – Винница: ГП «ГКФ», 2011. – 264 с.
74. Визначні пам'ятки Вінниччини: Альбом / Відповд. за випуск К. Висоцька. – Вінниця, 2011. – 400 с.
75. Пам'ятки історії та культури Вінницької області: словникова частина / Упоряд.: Ю. А. Зінько, С. Д. Гальчак, С. О. Гусев та ін. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. – 400 с.
76. Дорош М. Н. Витоки. Призабуті сторінки нашої історії. Хмельницький район. Дослідження, оповіді, версії. – Вінниця, 2011. – 324 с.
77. Дорош М. Н. Битва на Синій Воді (або таємниця річки Сливови). – Вінниця, 2011. – 212 с.
78. Синьоводська битва 1362 року – визначальна подія в історії України: Матеріали міжнародної наукової конференції, м. Хмельник Вінницької області, 24 квітня 2012 р. / Відп. ред. С. Д. Гальчак. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2012. – 212 с.

В статтє освещается деятельность Винницкого филиала Центра исследования истории Подольи Института истории Украины НАН Украины при Каменец-Подольском национальном университете имени Ивана Огиенко в 2006 – 2011 гг.

Ключевые слова: Центр исследования истории Подольи, Винницкий филиал, краеведчество, Восточное Подолье.

УДК 330.3(477.43)

Г.Г. Фесенко, Т.Г. Фесенко

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЇ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО

У сучасному світі культура є найважливішим чинником, що забезпечує духовний розвиток, економічне зростання, соціальну стабільність, національну безпеку і розвиток інститутів громадянського суспільства. Сталий розвиток Кам'янця-Подільського вимагає особливої уваги до культури, яка за сприятливих умов здатна трансформуватися з містообслуговуючої у містоутворюючу галузь. Розглядаються стратегічні напрямки культурного розвитку міста – створення умов для творчості, підвищення рівня людського капіталу, формуванні комфортного середовища для життєдіяльності.

Ключові слова: людський капітал, культурні активи, історико-культурне середовище, креативне місто.

У сучасних стратегіях соціально-економічного розвитку міст вагоме місце посідає тема їх модернізації засобами культури і творчості [3, 5]. Культура здатна формувати позитивний імідж територій, підвищувати рівень розвитку людського капіталу, відігравати ключову роль у формуванні привабливого і комфортного

міського середовища. Культурний простір сучасного міста – це зростаючі можливості для комунікації, різнобічного дозвілля і творчості.

Подібна акцентація і актуалізація культурної складової міста вимагає розробки окремих стратегій культурного розвитку міст України, які б спрямовувалися на створення системних умов для відтворення і залучення якісного людського капіталу як основного фактору розвитку міста. Аналіз європейських тенденцій свідчить про посилення національно-культурної складової у сталому розвитку міст.

Мета дослідження – визначення пріоритетних напрямків розвитку культури Кам'янця-Подільського на основі компаративного аналізу світових культурних тенденцій, а також умов для розвитку сфери культури в Україні.

Розробка стратегії культурного розвитку міста має спиратися на методологію, здатну використовувати в органічній єдності такі методи:

- системно-комплексний – для виміру та оцінки культурної спадщини міста (матеріально та нематеріальної),
- системно-програмний – в процесі розробки прогнозів щодо перспектив культурних програм, проектів тощо,
- системно-структурний – при аналізі бюджетного фінансування культури,
- компаративний для порівняння культурного потенціалу міста з певними еталонами (містами-лідерами рейтингів).

Дослідження культури міста з точки зору його конкурентоспроможності ґрунтується на двох методах: ранговому і методі вимірювання потенціалів. Ранговий метод полягає у визначенні місця досліджуваної території (міста) у певному просторі та дозволяє виявляти динаміку зміни рангів за видами показників за певний період часу, що відображає і тенденції зміни конкурентоспроможності територій. Для його застосування не обов'язково охоплювати весь спектр наявних показників розвитку території, можна обмежитися вибором групи показників, що характеризують конкурентоспроможність.

Умови життя в містах аналізуються відповідно до багатьох критеріїв, у тому числі, оцінюється й соціально-культурне середовище, можливості людини бути у центрі культурного життя, мати умови для повноцінного дозвілля та розваг тощо. Місто, у якому відсутнє таке середовище, яке не здатне забезпечити духовні/екзистенційні потреби, трактується як населений пункт низького рівня, зі статусом індустріальної забудови. У 2011р. у рейтингу 55 «кращих для життя» міст України у Кам'янець-Подільськ посів 25-е місце, у тому числі має високі показники (при максимальному 55) у «культурі» – 41, «туристській привабливості» – 51. Разом інші показники «безробіття» – 10, «бюджет» (видатки місцевого бюджету у розрахунок на одного мешканця – 16, «ділова активність» (кількість приватних підприємств, створених нових робочих місць) – 21, «інфраструктура» – 22, «міграція» – 32 [4]. Рейтинг засвідчив високий культурний рівень Кам'янця-Подільського виражений кількістю прийнятих містом туристів, кількістю музеїв, різноманітних культурних заходів.

Проте методика вимірювання якості культурного середовища міста може ґрунтуватися й на інших підходах, зокрема – рекомендації ООН, щодо виокремлення «культурних індикаторів розвитку» у наступних напрямках: 1) економіка (рівень зайнятості в культурі, витрати на культуру в цілому); 2) спадщина; 3) соціальна участь і соціальні зв'язки; 4) інституційне управління; 5) спілкування, комунікація; 6) освіта; 7) культурна різноманітність [2, с. 28]. У підсумку культурні індикатори розвитку є відображенням спроби виміряти роль культури в соціально-економічному розвитку міста та дослідити різні форми культурного самовираження, обґрунтувати вагомий внесок культури у зміцнення соціальних зв'язків, формування внутрішнього валового продукту (ВВП) тощо.

Отже соціокультурний простір міста можна вимірювати як своєрідними відносинами між суб'єктами культури, так й новими умовами (в тому числі й матеріальними), системою цінностей, культурних потреб і засобів їх задоволення. Провідною тенденцією розвитку міста стає переміщення ваги культури – з містообслуговуючої галузі у містоутворюючу за рахунок розвитку високо спеціалізованих «креативних» послуг [2, с. 257-260].

1. «Фінансові та ділові послуги»: комерційні ділові послуги (юриспруденція, бухгалтерія, реклама і зв'язки з громадськістю), а також дизайнерські послуги (архітектура, цивільне будівництво, індустріальний дизайн та мода);

2. «Креативні види діяльності»: масові перформанси (фестивалі, концерти), музеї, галереї і виставки, друковані та електронні засоби масової інформації;

3. «Туризм»: власне ділової та пізнавальний туризм, а також відповідна інфраструктура: засоби розміщення, система громадського харчування, об'єкти індустрії розваг, транспорт і т. ін.

Усі ці різні галузі єднає кілька моментів. По-перше, для кожної з них надзвичайно важливим є високий «рівень швидкості» по збору, передачі та споживанню інформації. По-друге, такі види діяльності тісно взаємодіють і породжують низку проміжних або «спільних» видів діяльності. Так, використання готелів, конференц-залів, виставкових центрів відноситься одночасно до ділових послуг та до туризму; музеї та галереї – невід'ємна частина культурних галузей і туризму; реклама є і творчою, і діловою послугою тощо. Мо-

більшій, залежний від знань бізнес та «креативники», на яких він тримається, прагнуть оселятися там, де існує певний набір культурних активів, але водночас високі стандарти життя й середовища.

Отже, культура і креативність може посісти центральну позицію у розвитку Кам'янця-Подільського. Втім, у сучасних програмах культурного розвитку міста спостерігаємо у більшій мірі лише на збереження культурно-історичної спадщини. Так, у 2009 міськрадою були заплановані такі культурні показники: збільшення на 10% обсягів поповнення бібліотечних фондів новими виданнями; 5% – кількості читачів бібліотек; завершення реконструкції музичної школи ім. Ф. Ганіцького; капітальний ремонт фасадів хорової та художньої шкіл; придбання музичних інструментів в початковій спеціалізованій мистецькій навчальній закладі тощо [1].

Кам'янець-Подільськ має виразну культурну специфіку, що відрізняє його від інших міст. Місто, підкреслюючи історико-культурну специфіку, активно рекламує унікальні архітектурні та історико-культурні об'єкти, які дісталися у спадок, формує специфічне «обличчя міста». Культурно-історичні об'єкти стають домінують міста, навколо них створюється відповідна культурна зона (ресторани, зони відпочинку та розваг), вони стають метою туристичної поїздки для певної кількості гостей міста. Разом з тим, культурна політика Кам'янця-Подільського має відходити від вузького розуміння культури та визнати її ключовим ресурсом розвитку. За допомогою культурних індустрій можна зробити місто більш потужним. З метою створення максимально можливої зручності для життєдіяльності у місті людей творчих професій, а також культурних організацій необхідно формувати відповідний соціально-економічний простір, сприятливий для реалізації і споживання культурної продукції. Економічне зростання за рахунок креативної індустрії, швидше за все, виникає в місцях з інфраструктурою, що сприяє обміну і комерціалізації творчих ідей. Талановиті громадяни потребують соціокультурного простору, яке заохочує до взаємодії, яка призводить до розвитку нових ідей.

Оскільки масові інвестиції в культурну інфраструктуру міста на даний час неможливі, необхідно віднайти шляхи до максимального використання наявного ресурсу. І у цьому напрямку корисним буде європейський досвід, де реалізуються нові підходи до розвитку міст, за якими громадськість може стати повноцінним автором конкретних міських проектів. На європейському континенті подальший розвиток урбанізації висуває на порядок денний гуманістичну проблематику. Адже головним суб'єктом містобудування є «людина – її життя, здоров'я, добробут і духовний розвиток». Простір українських міст, як матеріальне втілення загальнокультурних уявлень та тенденцій, має задовольняти загальнокультурні вимоги, як ужиткові, так і естетичні. Це безпосередньо формує у мешканців відповідні уявлення про міський простір, його образ і вигляд.

Дослідження особливості формування міського культурного простору, окремих культурних тенденцій в урбанізованому просторі в Європі дає підстави наголосити на взаємній залежності загальнокультурних і урбанізаційних процесів у задоволенні інтересів суспільства щодо досягнення зручності, корисності і краси урбанізованого середовища. Тому видається актуальним врахування світового досвіду творення міського простору і образу міста, впливу на цей процес глобального інформаційного ринку та масової культури у стратегічні завдання формування актуальних тенденцій цих процесів, можливостей їх транспонування в українські реалії.

Місто має слідувати загальносвітовим тенденціям розвитку культури як важливої сфери самореалізації активної, креативної людини доби нової економіки. Культура при цьому розглядається не тільки як вузько-професійна діяльність, але і як сфера можливостей для формування творчого насиченого життя кожного мешканця сучасного міста. Важливим для формування творчого середовища міста є навчання й розвиток талантів. Велика кількість досліджень показує, що залучення до культури з дитячих років – найкращий провісник майбутньої участі людини в культурному житті, а також незліченна безліч інших переваг. У школах Фінляндії, наприклад, усіх дітей (від 6 до 16 років) вчать співу, грі на музичному інструменті, писати музику на своєму рівні. Творча освіта учня позначається на кращих знаннях природничих наук, а також розвитку навичок спільної роботи, почуття власної гідності. Участь у культурному житті також є корисною і для людей похилого віку. Дослідження показують, що літні люди, які беруть участь в мистецьких програмах покращують здоров'я, зменшується кількість їх візитів до лікаря, менше ліків вживається, більш активна життєва позиція.

Саме тому актуальним напрямком сталого розвитку Кам'янця-Подільського є включення творчої активності в систему цінностей городян і формування у них потреб у творчій самореалізації, духовно-культурному розвитку. Стратегічним завданням для міста може стати, наприклад, охоплення художньо-естетичним вихованням молоді на рівні 90 %. Реалізація такого стратегічного напрямку сприятиме процесу перетворення мешканців міста з простих споживачів послуг культури на активних суб'єктів, носіїв потенціалу креативного розвитку міста. Крім того, культура, як інструмент соціально-економічного розвитку міста, буде спиратися не тільки на ініціативи професіоналів або органів влади, а й значною мірою на мешканців міста та їх об'єднання.

Розвиток інфраструктури творчої самореалізації городян у сфері культури передбачає:

- 1) збереження існуючих та створення нових площадок для культурно-творчої діяльності, які дають відвідувачам можливість прояву творчості;
- 2) створення середовища, інформаційної атмосфери, що сприяє реалізації творчих ідей;
- 3) наявність менеджерів у сфері культури і відповідних інститутів, що сприяють творчому класу в реалізації ідей.

Для реалізації стратегічних цілей і завдань культурної політики необхідно удосконалювати традиційні організаційні, економічні механізми підтримки закладів культури та впроваджувати сучасні форми для управління проектами, значимими для культурного простору Кам'янця-Подільського. Важливою умовою реалізації міських культурних проектів та ініціатив різних соціальних груп є підтримка муніципальної влади у різних формах – нематеріальній (інституціональна, консультативно-освітня, фахова) і матеріальній (наданні грантів на підтримку культурних проектів та ініціатив, міських фестивалів творчих самодіяльних колективів, щорічних тематичних конкурсів). Проектно орієнтоване управління, як спосіб організації, виявлення та збільшення ресурсного потенціалу сфери культури в умовах певних часових, фінансових обмежень, дозволить залучати альтернативні ресурси, розвивати партнерство державних структур та неурядових організацій.

Джерела та література:

1. В Кам'янці-Подільському відзвітували про стан культури [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://info.kp.km.ua/content/view/930/39/lang.uk/>
2. Всемирный доклад по культуре 2000+: Культурное многообразие: конфликт и плюрализм / ЮНЕСКО. – Париж: ЮНЕСКО; М.: Магистр-Пресс, 2000. – 416 с.
3. Лэндри Ч. Креативный город / Ч. Лэндри. – М.: Изд. дом «Классика-XXI», 2011. – 399 с.
4. Лучшие города [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://focus.ua/charts/188428/>
5. Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее / Р. Флорида. – М.: Издательский дом «Классика-XXI», 2005. – 254 с.

В современном мире культура является важнейшим фактором, обеспечивающим духовное развитие, экономический рост, социальную стабильность, национальную безопасность и развитие институтов гражданского общества. Устойчивое развитие Каменец-Подольского требует особого внимания к культуре, которая при благоприятных условиях способна трансформироваться из градообслуживающей в градообразующую отрасль. Рассматриваются стратегические направления культурного развития города – создание условий для творчества, повышение уровня человеческого капитала, формирование комфортной среды для жизнедеятельности.

Ключевые слова: человеческий капитал, культурные активы, историко-культурная среда, креативный город.

УДК 378.6(477.43):327

І.А. Гоголь, А.О. Михайлик

ВІДДІЛ МІЖНАРОДНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО АГРАРНО-ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Стаття висвітлює діяльність Відділу міжнародних зв'язків ПДАТУ, визначає роль і місце структурного підрозділу в навчальному процесі навчального закладу. Значну увагу приділено організаційним та методичним засадам роботи відділу на ґрунті міжнародної співпраці Кам'янець-Подільського аграрного університету.

Ключові слова: Поділля, аграрна освіта, міжнародні зв'язки, навчальний процес, Кам'янець-Подільський.

Подільський державний аграрно-технічний університет має давню і славу історію. Його заснування пов'язане з Українською національно-демократичною революцією 1917 – 1921 рр. Далекого 1919 р. у складі новоствореного Кам'янець-Подільського українського університету було відкрито сільськогосподарський факультет, отже, місто стало шостим в Україні (після Києва, Львова, Одеси, Харкова і Херсона) центром, де готували спеціалістів з вищою спеціальною сільськогосподарською освітою.

26 лютого 1921 р. колегія Українського головного комітету професійної освіти (Укрголовпрфосвіта) ухвалила рішення перетворити Кам'янець-Подільський український державний університет у два інститути: сільськогосподарський та народної освіти [1, с.5]. З 16 квітня 1921 р. було відкрито прийом на перший триместр Кам'янецького сільськогосподарського інституту. Переваги до вступу мали “трудоці, члени комсомолу, КП(б)У, що стоять на Радянських позиціях і які пробули не менше 6 місяців у відповідних партійних організаціях” [2, с.3]. Таким чином, протягом всього радянського періоду Кам'янця-Подільського тут діяло два інститути – педагогічний та сільськогосподарський.

Наступні важливі зміни в діяльності аграрного вишу відбулися після здобуття Україною незалежності. 10 листопада 1995 р. Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституту було надано статус Подільської державної аграрно-технічної академії. В свою чергу, згідно з розпорядженням Кабінету міністрів України від 13 липня 2004 р. № 472 та наказу Міністерства аграрної політики України від 16 серпня 2004 р. № 299, Подільську державну аграрно-технічну академію було реорганізовано в Подільський державний аграрно-технічний університет – потужний сучасний навчальний заклад.

Надання якісних освітніх послуг у наш час неможливе без широкого використання досвіду інших країн. Україна, розташована практично в центрі Європи, має повною мірою використати своє геополітичне станови-

Кам'янець-Подільська міська рада
Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник
Хмельницька обласна і Кам'янець-Подільська міська організації
Національної спілки краєзнавців України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець»

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ

**матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції,
м. Кам'янець-Подільський, 17-18 травня 2012 р.**

УДК 908:327(477.43) (063)
ББК 26.891+66.4 (4Укр – 4Хме) я431
К-18

Рецензенти:

С.Д. Гальчак – доктор історичних наук, доцент кафедри журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

В.С. Лозовий – доктор історичних наук, професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Редакційна колегія:

Завальнюк О.М., доктор історичних наук, професор (голова); Баженов Л.В., доктор історичних наук, професор; Копилов С.А., доктор історичних наук, професор; Прокопчук В.С., доктор історичних наук, професор; Філінюк А.Г., доктор історичних наук, професор; Дубінський В.А., кандидат історичних наук, доцент; Травінський В.С., директор Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника; Фенцур В.В., директор Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець»; Савчук В.О., кандидат історичних наук, доцент; Комарніцький О.Б., кандидат історичних наук, доцент (відповідальний редактор).

К-18 Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, м. Кам'янець-Подільський, 17-18 травня 2012 р./ [редкол.: О. М. Завальнюк (голова), О. Б. Комарніцький (відп. ред.), Л. В. Баженов та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП “Медобори-2006”, 2016. – 369 с.

У збірнику вміщено матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції «Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків», яка відбулася 17-18 травня 2012 року, але з різних причин не були видрукувані раніше. Окреслено історичне минуле міста та перспективи його розвитку, з'ясовано різні аспекти історіографії, бібліографії і джерелознавства, розповідається про пам'ятки історії, культури та природи одного з найдавніших міст України – Кам'янця-Подільського. Розраховано на вчених, краєзнавців, педагогів, студентів, учнів, усіх тих, хто цікавиться історією міста над Смотричем.

УДК 908:327(477.43) (063)
ББК26.891+66.4 (4Укр – 4Хме) я431

*Видання здійснено за сприяння та при підтримці
Кам'янець-Подільської міської Ради*

© Автори статей, 2016
© ПП “Медобори-2006”, видання, 2016

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО ТА ОКОЛИЦЬ З НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО XVIII СТ.

І.О. Долінська. Археологічні дослідження на території Кам'янця-Подільського починаючи з 50-х років XX століття.....	7
Д.Е. Зваричук. Оборонні споруди Кам'янця-Подільського крізь призму археологічних досліджень.....	11
В.М. Волкова. Грамота 1062 року київського князя Ізяслава (Федора) та її значення для історії Кам'янця-Подільського	16
В.С. Мороз, В.С. Мороз. Синьоводська битва – предтеча Подільського князівства	17
О.І. Божко. Автор «Історії Хотинської війни» Говганнес Каменаці як представник плеяди вірменських літописців Кам'янця-Подільського XVI–XVII ст.....	24
М. І. Мошак. Опис Кам'янецького замку 1570 року, як нове джерело для вивчення складу та устрою середньовічної замкової залози	30
А.Б. Задорожнюк. Німецькі переселенці в історії Кам'янця-Подільського	41
Л.П. Валяровська. Розвиток торгівельних відносин в Кам'янці в XVII ст.....	43
В.В. Щегельський, І.О. Старенький. До проблеми інтерпретації легенди про «Турецький скарб» (на матеріалі фондів записів навчально-наукової лабораторії етнології К-ПНУ імені Івана Огієнка).....	45
П.О. Нечитайло. Невідомі плани Кам'янця-Подільського XVIII століття із зібрання військового архіву в Стокгольмі: попереднє повідомлення	48
Г.Б. Ківільша, Л.І. Свінцицька. Замкова церква Покрови Пресвятої Богородиці. До історії будівництва та місцерозташування.....	49

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

А.Ю. Скрипник. Кам'янець-Подільський як військово-адміністративний центр наприкінці XVIII – на початку XIX ст.....	53
В.А. Захар'єв. Кам'янець-Подільський в житті та діяльності реформатора рубежу XIX ст. Ігнація Мархоцького	56
Г.І. Созанська. Історія Кам'янець-Подільської Свято-Миколаївської церкви	60
Д.Р. Яблонська. Собор Олександра Невського в Кам'янці-Подільському: історичний опис	63
Е.О. Зваричук. Благодійницька, місіонерська та меценатська діяльність римо-католицької церкви в Кам'янці-Подільському наприкінці XIX – початку XX ст.	66
О.О. Комарова. Кам'янецький період життя родини Тулубів (1865-1872).....	67
В.Б. Стецюк. Російські козаки у Кам'янці: сторінки історії 2-ї Зведеної козачої дивізії (1886-1914 рр.).....	70
С.М. Єсунін. До історії 173-го Кам'янецького піхотного полку	74
І. О. Старенький. Формування нумізматичної колекції Подільського єпархіального давньосховища.....	78
Ю. В.Сербалюк. Благодійні товариства Кам'янця-Подільського кінця XIX – початку XX ст.	83
В. В. Олійник. Початкова школа в м. Кам'янці та повіті Подільської губернії (друга половина XIX – початок XX ст.): виховний аспект	87
А.Л. Глушковецький. Чи хотів кам'янецький міський голова стати депутатом або колезією навколо виборів до І Державної Думи у Кам'янці-Подільському	90
І.В. Сесак. Кам'янець-Подільська художньо-реміснична навчальна майстерня (1908-1917 рр.) – єдиний професійний навчальний заклад такого типу на Поділлі.....	93

МІСТО В УКРАЇНСЬКІЙ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1920 рр.

О. М. Завальнюк, В. Б. Стецюк. Залога Кам'янця-Подільського в лютому-грудні 1917 р.	98
Т. О. Матвієнко. Органи місцевого самоврядування Подільської губернії і формування інституту комісарів Тимчасового уряду 1917 року	101
О. М. Кравчук, Н. М. Марценюк. Кам'янець-Подільський в період Гетьманат: хроніка подій 1918 р.	104
О.І. Леміжанська. Взаємовідносини органів державної влади і місцевого самоврядування в добу Гетьманату П.Скоропадського: на прикладі подільської губернії.....	117
А. Е. Перхайло. Заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету у 1918 р. та роль у його становленні Івана Огієнка	121

О.М. Завальнюк. Соціальні аспекти життя населення Кам'янця-Подільського у 1919 році	125
В.С. Лозовий. Грошовий обіг в кам'янецький період Директорії УНР	131
В.В. Гудима. Формування вищих регіональних адміністративних органів влади на Поділлі в добу Директорії Української Народної Республіки	134
С. В. Олійник. Театральне життя Кам'янця-Подільського в другій половині 1919 року	138
А.І. Машталір. Відзначення громадськістю Кам'янця-Подільського Шевченківських роковин у 1919 році (за матеріалами газети «Життя Поділля»).....	140
О.О. Вітюк. Перетворення революційних комітетів у каральні органи радянської влади (1918-1921 рр.).....	145
А. М. Трембіцький, В. О. Парандій. Політико-соціальні передумови підписання Варшавського договору 1920 року в спогадах Віктора Приходька.....	148

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ТА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

В.П. Рекрут. Робітнича кооперація Кам'янця-Подільського в добу непу (1921-1928 рр.).....	153
І.А. Ладаняк. Структурна перебудова споживчої кооперації Кам'янецьчини у першій половині 1920-х років	157
В.А. Нестеренко. Політосвітні організації на Кам'янецьчині у 1920-ті рр.	162
О.Б. Комарницький. Студентство Кам'янець-Подільського Інституту народної освіти: формування складу, навчальна діяльність, антирадянські настрої, матеріальне становище (на матеріалах партійних фондів Держархіву Хмельницької області)	167
К.В.Завальнюк, Т.В.Стецюк. Кам'янецький період життя і творчості В.Є. Свідзинського	175
В.В. Пагор. Кам'янець-Подільська фельдшерсько-акушерська школа: підготовка кадрів, політвиховання, антирадянські настрої (1935-1939 рр.)	179
В.В. Фенцур. Становлення історико-архітектурного заповідника	184
В.С. Прокопчук. Кам'янець-Подільський Інститут народної освіти в роки нацистської окупації (1941-1943).....	191
А.Ю. Хоптяр, Ю.А. Хоптяр. Стан освіти в Кам'янець-Подільській окрузі у період німецько-фашистської окупації (1941-1944 рр.)	197
В.В. Моздір. Історія визволення Кам'янця-Подільського від німецько-фашистських окупантів у писемних спогадах радянських воїнів	200

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІСТА В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Л.В. Баженов. Шлях України до Європи довжиною в тисячу років (за матеріалами Поділля)	205
М. В. Лазарович. Студентство історичного факультету Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту в контексті Горбачовської перебудови: суб'єктивні рефлексії.....	208
І.В. Лехіцька. Відродження УГКЦ в м. Кам'янці-Подільському в 90-ті рр. ХХ ст. (церква Святого Йосафата)	212
С. Д. Гальчак. Вінницька філія як складова регіонаознавча інституція Центру дослідження історії Поділля.....	216
Г.Г. Фесенко, Т.Г. Фесенко. Концептуальні підходи до стратегії культурного розвитку Кам'янця-Подільського	223
І.А. Гоголь, А.О. Михайлик. Відділ міжнародних зв'язків Подільського державного аграрно-технічного університету.....	226
І.М. Конет, Л.А. Онуфрієва. Науково-дослідна робота студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2007-2011 рр.)	231
В.С. Прокопчук, С.О. Кантлін. Електронні інформаційні технології у науковій бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: стан та проблеми впровадження.....	235
Т.П. Муравка, В.В. Покалюк. Коледж Подільського державного аграрно-технічного університету: історичний нарис.....	238
О. І. Венгрова. Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник: історія і сучасність ...	243
Р.В. Кулішов. Агротуризм, проблеми і перспективи розвитку в Кам'янці-Подільському	247
І.В. Лисак. Розвиток хлібопекарської промисловості на Кам'янецьчині	250
А.П. Бурковський. Антикризова система господарювання підприємств малого і середнього бізнесу	253

ІСТОРІОГРАФІЯ, БІБЛІОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ПРО КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ

І.В. Рибак. Місто Кам'янець-Подільський у довідкових виданнях Подільської губернії.....	260
Г.О. Осетрова. Герб м. Кам'янця-Подільського: витоки і зміст.....	261
Д.П. Вашук. Кам'янець-Подільський у праці Юхима Січинського «Поділля під владою Литви».....	263
В.В. Галатир. Періодична преса Кам'янця-Подільського в добу Гетьманату П.Скоропадського як джерело дослідження проблеми становлення місцевих органів державної влади Правобережної України	264
І.В. Дробна. Документальні листівки Г.Шпізмана з видами Кам'янця-Подільського	268
Д.І. Кондратюк. Листи солдат-подолян з фронту в експозиції «Поділля на початку XX–XXI ст.» Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника.....	272
В. Р. Адамський. Доля інтелектуальної спадщини О. М. Пащенко крізь призму листів В. Я. Кривицької.....	274
Ю. О. Зозуляк. Тенге – грошова одиниця Казахстану в колекції Історичного музею-заповідника	285
Ж.А. Карбовська. Пам'ятні та ювілейні монети в колекції Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника	288
Н.М. Савіцька. Відображення в експозиції музею «Історія грошового обігу на Поділлі» з колекції фондів Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника державних кредитних білетів Російської імперії кін. XIX – поч. XX ст.	291

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ, КУЛЬТУРИ ТА ПРИРОДИ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО. ВИДАТНІ ПОСТАТІ МІСТА

Н.М. Майнгардт-Гоголь. Місто Кам'янець-Подільський та його пам'ятки.....	295
В.М. Пачіс. Український портрет та його зразки у фондах музею.....	296
Б.О. Коваленко, Н.Д. Коваленко. Джерела вивчення говірок Кам'яниччини.....	299
А.М.Ковальчук. Виникнення мистецького осередку на Поділлі.....	302
Н.О. Урсу. Організація внутрішнього простору домініканського храму у Кам'янці-Подільському.....	307
І.Г. Маринін. Історико-мистецькі віхи музично-творчої діяльності ансамблю троїстих музик Олексія Беца в контексті культурно-музичного життя Кам'яниччини (кінець XX – початок XXI ст.)	312
А. Г. Шулик. Графіка Кам'яниччини як об'єкт мистецтвознавчого краєзнавства	318
Л.В. Третяк. Село Боришківці у контексті духовного пробудження початку XX ст.	322
І.В. Березіна, І.С. Підгурний. Н. Орда та М. Грейм – постаті в історії Кам'яниччини	325
В.А. Віштакенко. Перспективи популяризації народного мистецтва Поділля крізь призму авангардних полотен Олександра Грена	328
Л.О. Троїцька. Витоки формування творчого кредо художника Олександра Львовича Грена.....	332
Є.І. Сохацька. Співець Подільської землі: поетичний доробок Афанасія Коляновського.....	336
Л.М. Комарницька. Євангельська тема у творі М.О. Булгакова «Майстер і Маргарита».....	342
О.В. Будзей. Невідомі сторінки з біографії Віктора Гульдмана	346
О.П. Григоренко. Минуле та сучасне Кам'янецького краю в дослідженнях С.М. Єсюніна.....	350
В.А. Гуцал. Співпраця археолога Іона Винокура із Кам'янця-Подільського з його колегою із Любліна Яном Гурбою	354
А.-А. М. Климчук. Модест Левицький: волинські сторінки життя	358
І.О. Старенький, В.В. Щегельський. Маловідома повість про Роксолану	361
Відомості про авторів	364